

Ολοκαύτωμα και ιστορική μνήμη

Ενότητα 9: Το τέλος του πολέμου

Μαρία Καβάλα
Μεταδιδακτορική διδάσκουσα
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΑΝΟΙΚΤΑ
ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΑ
ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Το τέλος του πολέμου

Περιεχόμενα ενότητας

1. Ο πόλεμος σε αριθμούς
 - i. Μετά το στρατόπεδο
 - ii. Ευρύτερες συνέπειες

2. Μαρτυρίες

3. Η επιστροφή των αιχμαλώτων

Σκοποί ενότητας

- Να κατανοηθεί το μέγεθος των εγκλημάτων που διαπράχθηκαν στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και ιδιαίτερα το μέγεθος και τη σημασία της γενοκτονίας 6 εκ. Εβραίων πολιτών της Ευρώπης.
- Να αναδειχθεί ότι η μεταπολεμική Ευρώπη με δυσκολία τους ξαναδέχτηκε στους κόλπους της με αποτέλεσμα τη μετανάστευσή τους στο Ισραήλ και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.

Ο πόλεμος με αριθμούς

- Όταν τελείωσε ο πόλεμος, γύρω στο 1.600.000 άνθρωποι είχαν φυλακιστεί και πάνω από 1.000.000 είχε πεθάνει (επιπλέον όσων προορίζονταν συνειδητά για εξόντωση).

Στην Ευρώπη συνολικά υπήρχαν περισσότερα από 10.000 στρατόπεδα, στα οποία συγκαταλέγονταν – επιπλέον των 8 στρατοπέδων εξόντωσης και των 22 κύριων στρατοπέδων συγκέντρωσης με τις 1.200 παραφυάδες τους – πάνω από 400 στρατόπεδα-γκέτο, περίπου 29 ψυχιατρεία και 30 παιδοκομεία, όπου οι ασθενείς δολοφονούνταν, 26 στρατόπεδα στα κατεχόμενα ανατολικά εδάφη, όπου οι μαζικοί φόνοι ήταν θεσμοθετημένοι, καθώς και πολλά άλλα που στέγαζαν αιχμαλώτους πολέμου, άμαχους εργάτες, ανήλικους ή «εκγερμανισίμους» Ανατολικοευρωπαίους.

(<http://www.ushmm.org/learn/timeline-of-events/after-1945> και

πηγή: <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005144>, επίσης Mark Mazower, *Σκοτεινή Ηπειρος. Ο ευρωπαϊκός 20ός αιώνας*, Καθημερινές εκδόσεις, Αθήνα 2013, σ. 13-21)

Ο πόλεμος με αριθμούς

- 33 περίπου εθνικότητες μπορούσε να βρει κανείς ανάμεσα στους τρόφιμους του Νταχάου, περισσότερες από 14 στο Ράβενσμπρουκ.
- Οι συνθήκες δουλειάς ήταν τόσο καταπιεστικές, ώστε ακόμη και πολλά λεγόμενα στρατόπεδα εργασίας θεωρούνταν από τους τρόφιμους στρατόπεδα εξόντωσης.
- Περιγράφοντας το λατομείο γρανίτη του Γκρος-Ρόζεν, κοντά το Μπρέσλαου, ένας Γάλλος γιατρός που έφτασε εκεί από το Άουσβιτς σημείωνε: «Πουθενά δεν είδα να γίνονται ατομικοί φόνοι με περισσότερη επιδεξιότητα από όση στο Γκροσρόζεν. Οι φόνοι διαπράττονταν χωρίς ενδοιασμούς από τους κάμπο, από τη αστυνομία του στρατοπέδου, από τα Ες Ες και τα σκυλιά τους. Με άφταστη μαεστρία μπορούσαν να σκοτώσουν έναν άντρα με 2-3 χτυπήματα».

Ο πόλεμος με αριθμούς

- Όταν τελείωσε ο πόλεμος, 5.000.000 έως 6.000.000 Εβραίοι είχαν φονευθεί, σχεδόν οι μισοί από τα 11.000.000 που είχαν καταγραφεί στη διάσκεψη της Βάνζε (20 Ιανουαρίου 1942).
- Σε ορισμένες χώρες, όπως η Πολωνία και η Ελλάδα, εξολοθρεύτηκε σχεδόν ολόκληρη η κοινότητα. Άλλες εθνοτικές ομάδες επίσης αποδεκατίστηκαν, συγκεκριμένα 200.000 έως 500.000 τσιγγάνοι (πολλοί από αυτούς δολοφονήθηκαν στο Μπέλζεκ και στο Μπίρκεναου), Σέρβοι, Πολωνοί, Ουκρανοί και Ρώσοι.
- Αλλά ο συστηματικός χαρακτήρας της Τελικής Λύσης τον καθιστά ιδιαίτερη περίπτωση. Δυστυχώς, η Endlösung απέδειξε την αποτελεσματικότητα μιας επιχείρησης γενοκτονίας, η οποία διευθυνόταν από μια σύγχρονη γραφειοκρατία με βιομηχανικό εξοπλισμό.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Μετά το στρατόπεδο

Μετά το στρατόπεδο

- Πολλοί από τους κρατούμενους στα στρατόπεδα δεν είχαν πού να πάνε. Έγιναν γνωστοί ως DPs (displaced persons), "εκτοπισθέντες".
- Γενικότερα μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι ξεριζωμένοι λόγω φυγής, εκκένωσης, μετεγκατάστασης, χρησιμοποίησης σε καταναγκαστική εργασία έφτασαν μεταξύ 1939 και 1948 τα 46.000.000 ψυχές μόνο στην Αν. Κεντρική Ευρώπη.
- Η βασική αιτία αυτών των μετακινήσεων, όπως προκύπτει εκ των υστέρων, είναι ότι μετά τον προβληματικό Μεσοπόλεμο ως προς τις μειονότητες μέσα στα νέα έθνη-κράτη, οι αρχές μετακινούσαν τους ανθρώπους ώστε να ισχυροποιήσουν τα πολιτικά σύνορα.

Μετά το στρατόπεδο

- Στα στρατόπεδα των DPs στη Γερμανία, τα οποία οργανώνονταν και διοικούνταν από τους Συμμάχους, αρχικά, οι συνθήκες ήταν συχνά πολύ δύσκολες και οι πόροι ανύπαρκτοι.
- Οι επιζώντες Εβραίοι, και αυτοί, είτε δεν ήθελαν είτε δεν μπορούσαν να γυρίσουν στα σπίτια τους: οι προπολεμικές τους εστίες είχαν ως επί το πλείστον καταληφθεί από άλλους και τα υπάρχοντά τους είχαν εξαφανιστεί.

Μετά το στρατόπεδο

- Ο αριθμός των Εβραίων προσφύγων διογκώθηκε μετά τον πόλεμο, αφού περίπου 220.000 Εβραίοι της Ανατολικής Ευρώπης κινήθηκαν προς τα δυτικά. Τα αντισημιτικά πογκρόμ του 1946 στην Πολωνία, με τους δεκάδες νεκρούς επιτάχυναν αυτήν την κίνηση, οι δε σιωνιστικές οργανώσεις την ενθάρρυναν.
- Ο δυτικοευρωπαϊκός αντισημιτισμός έκλεινε την πόρτα στους Εβραίους Μετατοπισμένους, ενώ την άφηνε ανοιχτή στους Βαλτικούς και στους Ανατολικοευρωπαίους.
- Έτσι, ο αριθμός των Εβραίων προσφύγων της ηπείρου συνέχισε να αυξάνεται ως το 1948, οπότε η ίδρυση του κράτους του Ισραήλ και ο Νόμος περί Μετατοπισμένων στις Η.Π.Α. επέτρεψαν στους περισσότερους να φύγουν από την Ευρώπη.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ευρύτερες συνέπειες

Ευρύτερες συνέπειες

- Εβραίοι εκτοπισθέντες, πρόθυμοι να εγκαταλείψουν την Ευρώπη, πίεσαν για την ίδρυση ενός εβραϊκού κράτους στη βρετανική ελεγχόμενη Παλαιστίνη.
- Το Δεκέμβριο του 1945, ο Πρόεδρος Χάρι Τρούμαν εξέδωσε διάταγμα το οποίο χαλάρωσε τα μέτρα περιορισμού σχετικά με το ποσοστό μετανάστευσης στις ΗΠΑ των ατόμων που ξεριζώθηκαν από το ναζιστικό καθεστώς. Το διάταγμα αυτό επέτρεψε σε περισσότερα από 41.000 εκτοπισμένα άτομα να μεταναστεύσουν στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Ευρύτερες συνέπειες

- Από αυτούς τους ανθρώπους, περίπου 28.000 ήταν Εβραίοι. Το 1948, το Κογκρέσο των ΗΠΑ υπερψήφισε τη νομοθετική πράξη Περί Εκτοπισμένων Ατόμων (Displaced Persons Act), στα πλαίσια της οποίας χορηγήθηκαν περίπου 400.000 μεταναστευτικές βίζες σε εκτοπισμένα άτομα από την 1η Ιανουαρίου 1949 έως τις 31 Δεκεμβρίου 1952. Από τα 400.000 άτομα που έγιναν δεκτά στις ΗΠΑ, περίπου τα 68.000 ήταν εβραϊκής καταγωγής.

Ευρύτερες συνέπειες

- 500.000 Παλαιστίνιοι Άραβες, πρόσφυγες του αραβοϊσραηλινού πολέμου του 1948, πλήρωσαν το τίμημα της απροθυμίας της Ευρώπης να απορροφήσει τον μειωμένο πια εβραϊκό πληθυσμό της.
- Η Ευρώπη έχασε την κεντρική θέση που είχε στη ζωή των Εβραίων και η εντυπωσιακή έξαρση του αντισημιτισμού μετά το 1945, έδειξε ότι, μπορεί τη γενοκτονία να την έκαναν οι Γερμανοί, αλλά οι κοινωνικοοικονομικές και πολιτιστικές επιπτώσεις της έγιναν αντικείμενο ευρύτερης εκμετάλλευσης σε όλη την ήπειρο.

Ευρύτερες συνέπειες

- Το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο έλαβε χώρα στη Νυρεμβέργη της Γερμανίας το 1945 και το 1946.
- **Δίκη της Νυρεμβέργης**, ονομάζεται η δίκη των Γερμανών εθνικοσοσιαλιστών εγκληματιών πολέμου που διενεργήθηκε από επί τούτω συγκροτημένο ομώνυμο Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο, που συνεδρίασε στο δικαστικό μέγαρο της Νυρεμβέργης, από τις 20 Νοεμβρίου του 1945 μέχρι την 1η Οκτωβρίου 1946, με κατηγορούμενους 24 μέλη του Εθνικοσοσιαλιστικού Γερμανικού Εργατικού Κόμματος και οκτώ ναζιστικές οργανώσεις.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η επιστροφή

Η επιστροφή

- Θεσσαλονίκη, 30 Οκτωβρίου 1944: «Μια μέρα που ξεκίνησε συννεφιασμένη κι όσο περνούσε έγινε ηλιόλουστη...» θυμάται Ο θεσσαλονικιός συγγραφέας Νίκος Μπακόλας. Νωρίς το απόγευμα άρχισαν να μπαίνουν στην πόλη ομάδες από αντάρτες, δυο-τρεις μέρες αργότερα αποβιβάστηκαν οι Άγγλοι. Οι Εβραίοι ξαναπερπατούν στην πόλη τους. Πρώτοι ίσως όσοι κρύβονταν μέσα στην πόλη, θα ακολούθησαν κάποιοι Εβραίοι αντάρτες, εκείνοι που κρύβονταν στα βουνά, σε χωριά, στην Αθήνα, 70-80 άνθρωποι όλοι κι όλοι. Όταν ο πρώτος επιζών του Άουσβιτς φτάνει στη Θεσσαλονίκη, τον Μάρτη του '45, τα κακά μαντάτα κάνουν γρήγορα τον γύρο της πόλης: «Οι Γερμανοί έκαψαν όλους τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης στα κρεματόρια», λέει.

Ρίκα Μπενβενίστε, *Η επιστροφή*, Θεσσαλονίκη, 8.5.2011, Yom ha-Shoah.

Η επιστροφή

- Πέρασε αρκετός καιρός από την Απελευθέρωση ώσπου να επιστρέψουν όλοι οι επιζώντες. Όταν οι Σύμμαχοι απελευθερώνουν τα εγκαταλειμμένα από τους Γερμανούς στρατόπεδα πρέπει να περιθάλψουν τους μισοπεθαμένους κρατούμενους.
- Για πολλούς έγκλειστους, χωρίς οι ίδιοι να το γνωρίζουν, ο μακρύς δρόμος της επιστροφής είχε αρχίσει όταν, καθώς οι Σύμμαχοι πλησίαζαν, οι Γερμανοί εκκένωναν τα στρατόπεδα και οδηγούσαν τους κρατούμενους σε βασανιστικές πορείες θανάτου. Τον παγωμένο χειμώνα του '44-'45, μισόγυμνοι, εξαντλημένοι, πεινασμένοι περπατούν αδιάκοπα σε δρόμους στρωμένους με πτώματα. Οι πορείες κρατούν μέρες που μοιάζουν ατελείωτες κάποτε με καμιόνια, κάποτε σε τραίνα, από στρατόπεδο σε στρατόπεδο, πάντοτε με τον τρόπο των βομβαρδιστικών. Πεθαίνουν από το κρύο, την πείνα, τον τύφο.

Η επιστροφή

- Την άνοιξη του '45, μια «παλίρροια από νομάδες», εκατομμύρια πρώην κρατούμενοι, έβγαιναν από φυλακές, στρατόπεδα, εργοστάσια και κρησφύγετα και έπαιρναν τους δρόμους και τα τραίνα της επιστροφής. Πολλές φορές οι περιπλανήσεις κρατούσαν μήνες. Οι εκτοπισμένοι, ελεύθεροι πια, παίρνουν τον δρόμο της επιστροφής, αλλά κάποιοι ανάμεσά τους νιώθουν πως δεν έχουν πια πατρίδα...

Η επιστροφή

- Περίπλοκες συχνά διαδρομές οδηγούν και τους Έλληνες Εβραίους να περάσουν από πόλεις της Τσεχοσλοβακίας, της Ουγγαρίας, της Ολλανδίας, του Βελγίου, της Γαλλίας, της Γιουγκοσλαβίας, της Ιταλίας, διαδρομές που έχουν να κάνουν με οικογενειακές ιστορίες και τυχαίες συναντήσεις.
- Ο τελευταίος επιζών επιστρέφει στη Θεσσαλονίκη τον Νοέμβριο του 1945.

Η επιστροφή

- Αρκετοί ελληνο-εβραίοι προτίμησαν να μην επιστρέψουν και παρέμειναν σε στρατόπεδα πρώην εκτοπισμένων, σαν σε μια «αίθουσα αναμονής» στην οποία άνδρες και γυναίκες αρχίζουν καινούριες ζωές, παντρεύονται, κάνουν παιδιά, περιμένοντας την πολυπόθητη βίζα για τις Η.Π.Α., ή την ευκαιρία για τη δύσκολη τότε μετανάστευση στην Παλαιστίνη.

Η επιστροφή

- Για πολλούς άλλωστε, η επιστροφή στην Ελλάδα αποδεικνύεται μια ενδιάμεση στάση πριν από τη μετανάστευση, όταν ανακαλύπτουν ότι ο τόπος από τον οποίο διώχθηκαν δεν είναι πια δικός τους, ότι σ' αυτόν δεν υπάρχουν πια ούτε συγγενείς, ούτε σπίτι, ούτε περιουσία.
- Εκατοντάδες ορφανά ετοιμάζονται για *aliyah* με τη βοήθεια των ανθρώπων του Εβραϊκού Πρακτορείου της Παλαιστίνης. Από τα δέκα ζευγάρια ενός από τους πρώτους ομαδικούς γάμους το 1946, τέσσερα μετανάστευσαν στο Ισραήλ, τρία στις Η.Π.Α. και μόνο τρία παρέμειναν στη Σαλονίκη. Η Ελλάδα επιτρέπει την έξοδο προς την Παλαιστίνη με αντάλλαγμα την παραίτηση από την ελληνική ιθαγένεια.

Η επιστροφή

- Στην Ελλάδα, την Απελευθέρωση έρχεται γρήγορα να σκιάσει ένας σκληρός εμφύλιος.
- Για τους περισσότερους Έλληνες, Εβραίους και μη, τα μεταπολεμικά χρόνια ήταν χρόνια μεγάλης ανέχειας και έλλειψης στέγης.
- Η **UNRRA** (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) και η **JOINT** (American Joint Jewish Distribution Committee) προσφέρουν περίθαλψη, φαγητό, ρούχα.
- Πολλοί Εβραίοι που επιστρέφουν δεν μπορούν να μπουν στα σπίτια τους είτε γιατί είχαν βρει στέγη σε αυτά κάποιοι άλλοι δυστυχείς, πρόσφυγες, είτε επειδή τα σπίτια αυτά είχαν γίνει λεία δωσιλόγων. Οικογένειες μοιράζονται μια στέγη, μια αυλή. Η αποκατάσταση των περιουσιών τους, στην πραγματικότητα είναι μια μακρόχρονη διαδικασία που παρεμποδιζόταν για χρόνια από την απρόθυμη στάση των δημοτικών, των δικαστικών, των πολιτικών εντέλει αρχών.

Η επιστροφή

- Κι ενώ ο πόλεμος έχει τελειώσει, η ιεροσυλία του εβραϊκού νεκροταφείου που έχει ξεκινήσει από το 1943 συνεχίζεται ακόμη το 1947, όταν καθημερινά, επιτύμβιες πλάκες μεταφέρονται με κάρρα σε διάφορα μέρη της πόλης, γεμίζουν τον περίβολο του Αγίου Δημητρίου, ενώ με αυτές στρώνεται ο δρόμος που συνδέει τη Λεωφόρο Βασιλέως Γεωργίου με το Στρατηγείο.

Η επιστροφή

- Τα χρόνια 1945-47, οι κοινότητες στη Θεσσαλονίκη, την Αθήνα αλλά και σε όλες τις μικρότερες πόλεις ανταποκρίνονται στην πρόκληση της ανασυγκρότησης.
- Στις αρχές του 1946 γίνονται οι πρώτες εκλογές στην κοινότητα της Θεσσαλονίκης, στις οποίες οι πρώην κρατούμενοι των στρατοπέδων, οι «όμηροι», εκπροσωπούνται από τη δική τους παράταξη.

Η επιστροφή

- Δύο εφημερίδες, το *Ισραηλιτικόν Βήμα* από τον Νοέμβριο του '45 στη Θεσσαλονίκη και η *Εβραϊκή Εστία* από τον Μάρτη του '47 στην Αθήνα, παρακολουθούν τη διεθνή πολιτική σκηνή δίνοντας έμφαση στα θέματα που αφορούν τους Εβραίους, και με κυρίαρχο βέβαια ανάμεσά τους το ζήτημα της μετανάστευσης στην Παλαιστίνη και τη διαδικασία της ανακήρυξης του κράτους του Ισραήλ. Καθρεφτίζουν επίσης την καθημερινότητα των κοινοτήτων στην επίπονη διαδικασία της ανασυγκρότησής τους.

Η επιστροφή

- Το 1947 η καθημερινότητα αυτή περιλαμβάνει θέματα όπως η ανακατασκευή των εσωτερικών θυρών της συναγωγής, η διανομή αζύμων, «κομισθέντων εξ Αμερικής» για το Πάσχα (2 VV κιλά κατ' άτομο), η αντικατάσταση του ραβίνου της Αθήνας που αναχωρεί για την Αίγυπτο, το ταξίδι του μοέλ της Αθήνας, αεροπορικώς για τη Θεσσαλονίκη «διά να ενεργήσει περιτομή σε δέκα βρέφη», όπως μας θυμίζει η Ρίκα Μπενβενίστε στο κείμενό της.

Η επιστροφή

Σχολική μεταπολεμική τάξη

Γιαντ Βασέμ από
http://abravanel.wordpress.com/2009/07/19/sam_profeta/

Η επιστροφή

Ομαδικός γάμος εννιά ζευγαριών επιζώντων. Θεσσαλονίκη, μετά τον πόλεμο.

Πηγή:http://www.yadvashem.org/gv/en/education/languages/greek/lesson_plans/after_the_rain.asp επίσκεψη, Μάρτιος 2014)

Η επιστροφή

- Τα θύματα πασχίζουν να βρουν τη δύναμη να πάψουν να είναι θύματα, να βρουν ενδιαφέρον στη ζωή. Κάποιοι μοιάζουν να καταφέρνουν να αφήσουν πίσω τους το πρόσφατο παρελθόν για να συγκεντρωθούν στο μέλλον. Άλλοι δεν μπορούν να σταματήσουν να διηγούνται ο ένας στον άλλο ζοφερές ιστορίες παθών και τρόμου. Κάποιοι μοιάζουν υπερήφανοι που μπόρεσαν να αντέξουν τα δεινά και φαίνονται να αντλούν κουράγιο απ' την απαντοχή τους. Άλλοι πασχίζουν να λησμονήσουν.

Η επιστροφή

- Η απόκτηση παιδιών γίνεται το θαύμα που επιτρέπει την είσοδο στην «κανονική ζωή». Γάμοι, κατά προτίμηση με κάποιον στον οποίο δεν χρειάζεται να εξηγήσεις με πολλές λέξεις «όλα αυτά», με κάποια στην οποία δεν χρειάζεται να εξηγήσεις τι είναι ο άνθρωπος, τα εγκλήματα για τα οποία είναι ικανός, τις αρετές που μπορεί να κρύβει, με κάποιον που έχει κι εκείνος να διηγηθεί απίστευτες ιστορίες ανθρωπιάς κι αλληλεγγύης, μίσους και προδοσίας. Με κάποια που όπως όλοι πρέπει να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις και τους συμβιβασμούς της μεταπολεμικής ζωής, αλλά και να τα βγάλει πέρα με την αίσθηση της απώλειας των αγαπημένων, με το αβάσταχτο πένθος. Για κάποιους βέβαια δεν θα υπήρχε ποτέ κανονική ζωή.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Μαρία Καβάλα.
«Ολοκαύτωμα και ιστορική μνήμη. Το τέλος του πολέμου». Έκδοση: 1.0.
Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
http://opencourses.auth.gr/eclass_courses.

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Μαρία Φράγκου
Θεσσαλονίκη, Εαρινό Εξάμηνο 2013-2014

